

зводиться до пільгового кредитування всіх видів витрат, пов'язаних зі створенням нових та збереженням ефективно діючих робочих місць.

1. Гуць. М. Проблеми безробіття та рівня життя населення України // Україна: аспекти праці. - 2003. - №2.

2. Долишній М.І., Алуко Т.С., Токарський Т.Б. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці. - Львів, 1997.

3. Закон України «Про зайнятість населення» від 21 листопада 1997 р. № 665/97-ВР.

4. Івано-Франківщина, Україна, світ(1995-2000 рр.): статистичний збірник – Івано-Франківськ, 2001.

5. Конвенція 168 про сприяння зайнятості та захист від безробіття. //Конвенції та рекомендації, ухвалені МОП. 1965 - 1999. - Т II. Женева.

6. Ліанова Е. Тиск на ринок праці в Україні: вимірювання і аналіз // Україна: аспекти праці. — 2002. - №5

7. Петрова І. Економіко-правові засади забезпечення зайнятості населення України // Україна: аспекти праці. - 2002. - №6.

8. Приймак В. Зайнятість та безробіття в Західному регіоні України // регіональна економіка. - 1998. - №3.

9. Приймак В. Характеристика ринку праці західного регіону України і найважливіші напрями його регулювання // Україна: аспекти праці. -1998. - №5.

10. Приймак В. Пропозиція робочої сили на поточному ринку праці України та її багатофакторний аналіз. - 2001. - №2

11. Ринок праці України у 2001 році: Аналітично - статистичний збірник / ДЦЗ Мінпраці та соціалістики. - К.,2002.

12. Статистичний щорічник України за 2001 рік - Київ: «Техніка», 2002.

13. Статистичний щорічник України за 2002 рік - Київ: «Техніка», 2003.

A situation of employment of population of Ivano Frankivsk region is considered in the article. A retrospective and comparative analysis of employment on the comparison from by the previous periods is conducted and with other regions of country. For the analysis tables and graphic arts, statistical data for the last 15 years and also data of regional center of employment are widely used. Basic demographic and economic factors, which affect a dynamics of labour resources of region, their composition and structure, are lighted. Conceptual ways of decision of region employment problems are led.

Дерев'яно С. О.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЖЕБРАКІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті відображено соціально-економічне становище найтипівіших представників маргінальних верств населення – жебраків, висвітлено результати соціологічного дослідження даної маргінальної групи, що проводилось на Івано-Франківщині в 2002 році. Дані соціологічного дослідження дали змогу висвітлити рівень та спосіб життя жебраків в Івано-Франківській області. Автором також запропоновані основні напрями подолання жебрацтва в Україні та ряд профілактичних заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню цього явища у майбутньому.

Криза економічних та суспільних відносин у державі тісно пов'язана з таким анти-соціальним явищем як жебрацтво. Проблема жебрацтва в Україні, як і в інших країнах СНД, у перехідний період до ринкових відносин є надзвичайно актуальною. Жебраки (люди, що просять милостиню) – це типові представники економічних маргіналів, які

з тих чи інших причин, що призвели до погіршення їхнього соціально-економічного стану, опинилися на периферії суспільства. Тож прерогативою соціальної політики в будь-якій цивілізованій країні є підвищення рівня життя громадян, запобігання поляризації та маргіналізації суспільства. Вирішення проблеми жебрацтва залежить від ефективності виконання цих основних завдань. Слід визнати, що досить непогано проблему жебрацтва було вирішено в колишньому Радянському Союзі. Як відомо, в СРСР жебраків майже не було, що пояснюється повною трудовою зайнятістю в державі. Проте, методи, за допомогою яких вирішувалася ця проблема в колишньому тоталітарному суспільстві, були не завжди гуманними, і не можуть використовуватися у будь-якій демократичній формації.

Жебраки були і є в усіх державах світу. Розмір цієї соціальної групи в тій чи іншій країні свідчить про ефективність системи соціального захисту в ній. За методологією

Міжнародної Організації Праці усе населення у віці 15-70 років поділяється на дві категорії: економічно активне та економічно неактивне населення. До першої належать особи, які займалися економічною діяльністю або шукали роботу і були готові приступити до неї, тобто класифікуються як "зайняті" та "безробітні" (у визначенні МОП). До другої входять особи, які не можуть бути класифіковані як "зайняті" або "безробітні". Зважаючи на той факт, що всі жебраки є особами, що не працюють і в більшості випадків не виявляють бажання шукати роботи, їх можна включити до економічно неактивного населення.

Будучи представниками маргінальних верств, жебраки становлять собою потенційну небезпеку, оскільки вони є джерелом соціальної напруженості в державі. Адже з історії відомо, що саме бідні люди, доведені до відчаю, неодноразово ставали маріонетками в руках політиків і були рушійною силою революцій, путчів та переворотів.

Рівень наукового дослідження проблеми жебрацтва в Україні є, на жаль ще низьким. Проведення наукових робіт у цьому напрямку утруднюється відсутністю необхідної статистичної інформації про дану категорію населення. В СРСР дані про людей, що просять милостиню, а також осіб без визначеного місця проживання можна було отримати в органах внутрішніх справ, оскільки на той час жебрацтво та проживання без прописки вважались порушенням закону. Зараз в Україні такі явища не є правопорушеннями, і тому облік жебраків не ведеться.

Проте, незважаючи на всі труднощі, за сприяння органів соціального захисту нами було зроблено спробу провести соціологічне дослідження серед представників цієї маргінальної групи на регіональному рівні – в Івано-Франківській області. Його метою було виявлення приблизної кількості жебраків в регіоні, визначення рівня їх соціально-економічного становище та причин, що спонукали їх просити милостиню. Проведений аналіз цих проблем дав змогу здійснити розподіл чисельності жебраків за віком, статтю, рівнем освіти, місцем проживання, родинними зв'язками, станом здоров'я, порушеннями закону, зайнятістю, здобутими спеціальностями та виявити певні закономірності в розрізі окремих районів області.

Також вдалося визначити ставлення населення області до проблеми жебрацтва.

При проведенні соціологічного дослідження було опитано 63 особи, що просять милостиню (38 жінок та 25 чоловіків). Виявити точну кількість жебраків у тому чи іншому районі області, звичайно, не вдалося, проте за допомогою одержаних даних було виявлено, що найбільша їх частина здійснює свій "промисел" на урбанізованих територіях – в районних центрах та курортних зонах. Численний відсоток жебраків в обласному центрі – м. Івано-Франківську, тоді як у сільській місцевості їх, по суті, немає. Виняток становлять тільки жебраки мігранти, здебільшого із Закарпаття. Відсутність жебраків у селах пояснюється, на нашу думку, не стільки економічними чинниками, скільки ментальністю сільського населення. Воно вважає жебраків людьми лінивими, що не хочуть працювати. На запитання "Чому ви не допомагаєте жебракам?" майже всі опитані селяни дали одностайну відповідь, що якщо людина не має грошей, щоб прогодувати себе, то вона може взяти земельну ділянку і працювати на ній. А землі та житла, як відомо, в селі нині предостатньо.

За віковим складом чисельність жебраків розподілилась приблизно таким чином: до 16 років – 33,5%; від 16 до 30 років – 17,7%; від 30 до 55 років – 16,3%; від 55 до 70 років – 21,1%; старші 70 років – 11,4%. Як бачимо, жебраки в області представлені в основному дітьми та особами похилого віку, яким важко інтегруватися у ринок праці і які найбільше викликають співчуття у населення. Особи віком від 16 до 55 років, тобто працездатного віку, становлять меншу частину. Вони ще можуть себе якось прогодувати, оскільки мають більше можливостей займатись трудовою діяльністю.

Дослідження вікової структури виявило, що жінок серед жебраків більше, ніж чоловіків (60,3% – жінки, 39,7% – чоловіки). Така ситуація, скоріш за все пояснюється низьким рівнем освіти жебраків, які переважно навіть не мають середньої освіти і можуть бути зайняті тільки фізичною працею, що в свою чергу робить жінок неконкурентоспроможними з чоловіками на ринку фізичної праці.

За місцем проживання жебраки поділяються на тих, що мають житло, «бомжів»

(тобто осіб без житла) та мігруючих жебраків. Особи, що мають житло і проживають за місцем прописки серед опитаних жебраків області, становили 66,7%, бомжі – 17,5%, а мігранти – 15,8%. Основними причинами втрати власного житла були названі: 1) обман з боку покупця при продажі квартири; 2) продаж квартири та необдуманна витрата одержаних грошей. Мігруючі жебраки – це, як правило жителі районів, що кочують по районних та обласних центрах у пошуках “джерела доходів”. Значну частину таких мігрантів становлять жителі Закарпатської області, де за даними статистики рівень бідності є найвищим в Україні.

На запитання “Чи є у вас родичі?” 73,0% респондентів дали позитивну відповідь. Причини розриву родинних зв’язків в основному були пов’язані з кримінальним минулим опитуваних або пияцтвом. Частина жебраків, що мають близьких родичів (батька, матір, сестру або брата) становила лише 15,9% від усієї сукупності, 11,1% є круглими сиротами з дитинства.

При визначенні рівня лояльності жебраків до закону були отримані такі дані. 28,6% респондентів заявили, що притягувались до кримінальної відповідальності, 54,0% – до цивільної (деякі особи неодноразово) і лише 17,4% стверджували, що ніяким чином не порушували жодного закону. Основними причинами для притягнення до кримінальної відповідальності були крадіжки, а до цивільної – поява у громадських місцях у стані алкогольного або наркотичного сп’яніння.

Під час проведення дослідження виявилось, що стан здоров’я значної частини жебраків є вкрай незадовільним. Так, серед опитаних 6,3% – інваліди I групи, 11,1% – інваліди II групи, 4,8% – III групи. Частина осіб, що не мають групи інвалідності становила – 77,8%. При опитуванні більшість жебраків, які не мають групи інвалідності, стверджували, що мають серйозні проблеми зі здоров’ям. Зрозуміло, що причинами цього є пияцтво, вживання наркотиків, антисанітарія, ненормальні кліматичні умови, неповноцінне харчування та негативні психологічні настрої.

Усі жебраки, безумовно, є безробітними, незважаючи на той факт, що значна частина опитаних віком від 40 років і старше мають середню спеціальну освіту (20,8%). Неповну

середню освіту здобули 65,2% жебраків. Особи без освіти становлять 12,4%. Це, як правило, – молоді люди віком до 16 років. Серед жебраків трапляються й особи з вищою освітою. Проте їх частка у загальній сукупності є дуже мізерною (1,6%). Причини, що призвели їх до такого жалюгідного стану – пияцтво та певні психічні захворювання. Жебраків, які мали колись роботу виявилось 81,0%. Більшість із них – люди віком від 30 років, що були зайняті на ринку праці до 90-х років. Осіб, що ніколи не працювали – 19,0% (в основному молодь віком до 20 років).

Надзвичайно небезпечним явищем є те, що майже всі жебраки контролюються місцевим криміналітетом, який наживається на знедолених людях, котрі систематично сплачують їм певну частку від зароблених ними коштів. Цей факт стверджували 95,3% стаціонарних жебраків. Мігруючі жебраки, переїжджаючи з одного місця на інше, уникають контролю кримінальних структур, за що іноді ризикують поплатитися.

Невід’ємною частиною дослідження соціально-економічного становища людей, що займаються жебракуванням, є вивчення їх сімейних бюджетів (таблиця 1).

Щодо дохідних статей бюджету жебраків, то для працездатних осіб їх є тільки дві – жебракування, що за словами опитаних, є найбільш прибутковим, та, як стверджують працівники правоохоронних органів, - дрібні крадіжки. Для інвалідів і пенсіонерів, крім вищезгаданих джерел доходів, слід додати ще й пенсії за віком та інвалідності, різного роду матеріальні допомоги, що виплачуються державою. Сюди також необхідно віднести і допомогу з боку різних релігійних конфесій і благодійних організацій (наприклад, у вигляді безкоштовних обідів), хоча їх частка у дохідній частині сімейного бюджету жебраків є мізерною (4,07%). Розмір прибутків від жебракування носить сезонний характер. У холодні зимові місяці воно приносить найвищі заробітки, оскільки в цю пору року у людей посилюється співчуття до жебраків. Те ж саме відбувається і у випадку різних стихійних лих, коли під виглядом потерпілих жебраки просять допомоги. Так, було помічено, що під час повеней у Закарпатській області значно зростає число людей, які, ходячи по квартирах просять милостиню.

Таблиця 1

Структура середньомісячного доходу осіб, що просять милостиню

Джерело доходів	В середньому на одного жебрака, грн.	Структура доходів, %	Вказали даний вид доходів, чол.	В середньому на одного вказавшого, грн.
Жebraкування	126	73,26	63	126
Пенсії за віком	17	9,88	32	33
Пенсії по інвалідності	10	5,81	16	39
Матеріальна (грошова) допомога з боку держави	9	5,23	18	32
Матеріальна (грошова) допомога з боку благодійних організацій та релігійних конфесій	7	4,07	34	13
Незаконні дії	3	1,74	3	63
Всього	172	100	X	X

У результаті проведеного соціологічного дослідження було встановлено лише приблизний розмір доходів кожного жебрака від жебракування, оскільки інформація записувалася зі слів респондентів, що, звісна річ не гарантує її абсолютної достовірності. Розмірам доходів від жебракування притаманна велика варіабельність. Так, за неофіційними даними, окремі жебраки, які здійснюють промисел у вигідних людних місцях, за день можуть заробити до 200 грн., у той час, як переважна більшість жебраків заробляє 3-5 грн. на день.

Серед видатків жебраків (таблиця 2) основну частину становлять витрати на продукти харчування (50,58% сімейного бюджету), де найбільша частка припадає на хлібо-булочні (26,32%) та молочні вироби (12), що обумовлено їх низькою вартістю порівняно

з іншими продуктами. Склад раціону жебраків тісно пов'язаний із сезонними змінами цін на продукти харчування. Наприклад, влітку значно зростає споживання фруктів (8,6%), а восени – овочів, особливо картоплі (12,4%). На другому місці серед витрат жебраків стоять вино-горілчані вироби (6,98% сімейного бюджету). На систематичне вживання алкогольних напоїв вказало 36 із 63 опитаних. Джерелом їх придбання є, як правило, дрібні торговці, що займаються незаконними продажем несертифікованої низькоякісної продукції, споживання якої може завдати значної шкоди здоров'ю.

Одяг жебраки купують рідко, здебільшого з настанням холодів, при цьому надають перевагу старій і дешевій одязі. Нове вбрання за словами жебраків, їм не потрібне. Одні стверджують, що не купують новий одяг че-

Таблиця 2

Структура середньомісячних видатків осіб, що просять милостиню

Вид видатків	В середньому на одного жебрака, грн.	Структура видатків, %	Вказали даний вид видатків, чол.	В середньому на одного вказавшого, грн.
Суми, що сплачуються контролюючим кримінальним структурам	52	30,23	34	96
Продукти харчування	87	50,58	56	98
Вино-горілчані вироби	12	6,98	36	21
Тютюнові вироби	10	5,81	42	15
Наркотичні засоби	4	2,33	6	42
Одяг	2	1,16	39	3
Оплата комунальних послуг	5	2,91	3	105
Всього	172	100	X	X

рез високі ціни, а інші – що такий тип одягу псує їхній “імідж” і зменшує прибутки. Якщо розподілити витрати на придбання одягу помісячно, то вони становитимуть лише 1,16% сукупних місячних витрат.

Більшість опитаних вказали на те, що засобами гігієни вони не користуються і витрати на них становлять 0%. Через таку антисанітарію серед жебраків спостерігається високий рівень захворюваності на інфекційні хвороби.

Хоча значна частина жебраків має житло і проживає у ньому за місцем прописки, квартирну плату ніхто з них не сплачує. Тільки 4,76% жебраків стверджують, що із комунальних послуг ними проплачується лише електро- та газопостачання. Для решти опитаних такі послуги комунальними службами вже давно припинені. Суми боргів за квартплату та за комунальні послуги у жебраків сягають астрономічних цифр.

До переліку постійних витрат жебраків слід включити витрати на сигарети да дешеві легкі наркотичні засоби (маріхуану, клей). Серед 63 опитаних не знайшлося жодної особи, яка б не палила. Витрати на сигарети посідають 3 місце у видатковій частині їх сімейного бюджету і становлять 5,81%. Дешеві наркотики вживають в основному молоді люди і, що є найбільш неприпустимим, – діти. За даними опитування молоді віком до 16 років 88% осіб вживають їх майже щоденно.

До проблеми жебрацтва у нашій країні слід ставитися як до своєї рідної “злаякісної пухлини” на тілі суспільства і вести з цим явищем цілеспрямовану боротьбу. Основними причинами виникнення та зростання цієї маргінальної групи є глибокі деструктивні зміни в економічній та соціальній структурі української держави.

Жебраки – це крайній вияв бідності та нужденності. Через своє скрутне економічне становище такі особи не можуть задовольнити своїх елементарних соціально-побутових потреб, не кажучи вже про духовні. Перехід особи до категорії жебрацтва тягне за собою крах цінностей, фізичну та моральну деградацію. Повністю ліквідувати таке явище, як жебрацтво навряд чи коли-небудь вдасться, проте зменшити його розміри та запобігти подальшому зростанню цілком реально.

Головні напрямки подолання проблеми на нашу думку, такі:

1) удосконалення системи професійної перекваліфікації, яка дасть змогу зменшити рівень маргіналізації в державі;

2) розробка програм соціального моніторингу, за допомогою яких можна буде одержати необхідні дані для наукових досліджень;

3) створення притулків, де бездомні жебраки могли б переночувати в холодну пору року і пройти медичне обстеження;

4) розробка регіональних програм, що стимулюють створення нових робочих місць (наприклад, громадські роботи);

5) реалізація нової системи пенсійного страхування, що підвищить життєвий рівень незапрацездатного населення;

6) створення соціальних служб реабілітації жебраків, основним завданням яких було б надання необхідної інформації про вільні робочі місця, житло та надання психологічної підтримки. У зв'язку зі скрутним економічним становищем держави, обмеженістю бюджетних ресурсів, опікуватися діяльністю таких служб повинні громадські організації, церква, а джерелом фінансування їх можуть бути благодійні внески громадян, спонсорські допомоги різних підприємств та організацій.

Вирішити проблему жебрацтва досить важко, оскільки таке явище зумовлене не тільки економічними, а й соціальними чинниками, а тому комплекс заходів, що спрямовані на його подолання, повинен включати також і методи соціальної реабілітації індивіда. Інтегруватися в суспільство жебраку досить важко, а через деградацію особистості, втрату моральних цінностей він часто не відчуває у цьому потреби. Отже, основні зусилля держави, соціальних служб, громадських організацій повинні бути спрямовані на недопущення розвитку даного явища.

1. Економічна активність населення України у 2001 році: Стат. збірник. / Державний комітет статистики України: №6-3-92/139 від 27.06.2002 р.

2. Економічна активність населення області за 2000-2001 роки: Стат. збірник. / Івано-Франківське обласне управління статистики, 2002.

3. Кучер Г. Соціально вразливі категорії населення і ринок праці в сучасних умовах // Україна: аспекти праці. – 2002. - №2. – с. 8-13.

4. Маргіналізація населення України. (Колективна монографія). За загальною редакцією В.В. Онікієнка – К.: НЦ ЗРП НАН і Мінпраці України, 1997. – 191 с.

5. *Борецька Наталія*. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. – Донецьк: Янтра, 2001. – 352 с.

The article is devoted to the analysis of the socio-economic position of beggars as the most marginalized strata. The results of sociological research of this marginal group, which was carried out in Ivano-Frankivsk region in 2002, are highlighted in the article. The author also proposes the ways of solving the problem of beggary.

Татунчак Я. І.

МОЛОДЬ ПРИКАРПАТТЯ В ДЕМОГРАФІЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРАХ

Ця стаття стосується основних характеристик демографічного та економічного становища молоді Прикарпаття. В ній проаналізовано показники демографічного виміру: народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність та стан соціально-економічного розвитку, які в свою чергу мають досить вагомий вплив на формування нового покоління.

Історія - це постійна зміна поколінь, кожне з яких не лише успадковує цінності, передані старшими, але й примножує, розвиває їх. Від того, як передається від одного до другого покоління матеріальна і духовна спадщина, залежить стабільність і перспективність суспільного розвитку. Українське суспільство перехідного періоду характеризується складними процесами становлення держави, політичної системи, а відповідно - й іншими підходами до формування нового покоління.

З утвердженням незалежності формувалась і зазнавала істотних змін державна політика щодо молоді, яка покликана створити умови для якнайшвидшого соціального її становлення, розширення можливостей самореалізації як у власних, так і у суспільних інтересах та надати для цього необхідні гарантії.

На Прикарпатті за 10 років набуто основні законодавчої бази щодо розвитку та становлення молоді, формується відповідна структура для роботи з цією категорією населення, діє відповідне управління облдержадміністрації, функціонують 19 відділів у справах сім'ї та молоді райдержадміністрацій та міськвиконкомів, обласний та 15 районних і міських центрів соціальних служб для молоді, 19 служб у справах неповнолітніх

тощо. Спільно із управліннями освіти і науки, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту облдержадміністрації, УМВСУ в області, обласним центром зайнятості реалізуються регіональні програми та заходи. Прикладом цього можуть бути "Сприяння соціальному становленню та всесторонньому розвитку молоді Івано-Франківщини", "Обдаровані діти", "Фізичне виховання - здоров'я нації", "Сільська молодь", "Житло для молоді", "Рідна оселя", "Сприяння працевлаштуванню та вторинній зайнятості", "Соціальна робота з призвонною молоддю та військовослужбовцями", "Школа волонтерів", "Профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі", заходи щодо підтримки становлення та розвитку студентських сімей, міжвідомчі заходи щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей та їхньої соціальної реабілітації на 2001-2002 роки та інші [3].

Одним із найважливіших завдань соціально орієнтованої держави є сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його потреб, участі молоді в розбудові держави. Аналіз статево-вікової структури населення Прикарпаття показує, що юнаки і дівчата віком 14-28 років становлять п'яту частину від загальної кількості населення. Протягом останніх 10 років частка молоді в області зменшилась з 20,4% на початок 1991 року до 23,0% на початок 2001 року. Питома вага осіб у віці 14-28 років в міських поселеннях залишилась стабільною і становить 25,4%, в сільській місцевості - відбувся її ріст з 18,8 до 21,1 відсотка. За абсолютними даними на Івано-Франківщині у 2002 році проживало 323,565 тис. осіб у віці 14-28 років, у тому числі 164,087 тис. чоловіків і 159,478 тис. жінок [4].